

Російський підводний човен «Ростов-на-Дону» одним з останніх пройшов у Чорне море із Середземного в середині лютого 2022 року

Гирло Євразії

Історія про те, як Туреччина закрила прохід у Чорне море для російських військових кораблів – на тлі минулого, сьогодні та можливого майбутнього Босфору

24 березня, в день початку повномасштабної російської агресії, Україна офіційно звернулася до Туреччини з проханням закрити протоки і не дозволити додатковим силам РФ зайти в Чорне море. Посол України в Туреччині Василь Боднар наголосив, що Конвенція Монте-Карло 1936 року надає можливість Туреччині забезпечити свій суверенітет над протоками в особливий період, або у випадках, передбачених конвенцією. Тоді Туреччина сама приймає рішення, які кораблі пускати, а які ні. Уже 27 лютого Анкара заявила, що закрила протоки Босфор і Дарданелли відповідно до пакту 1936 року для будь-яких військових кораблів (але де-факто – для російських військових суден, крім тих, які повертаються на свої бази). Це було дуже вчасно: раніше агентство Reuters повідомляло, що дозволу Туреччини перейти зі Середземного моря чекають щонайменше чотири російських кораблі – два есмінці, фрегат і розвідувальне судно.

Росії довелось відізнати заявки на прохід протоками, змирившись із тим, що вона не зможе підсилити Чорноморське військово-морське угруповання завдяки кораблям інших флотів.

ХРОНІКА БОРОТЬБИ ЗА ПРОЛИВИ

«Працювати» над питаннями судноплавства через Босфор та Дарданелли РФ почала ще у статусі Московського царства, коли наприкінці XVII сторіччя глава посольського наказу Омелян Українців вирушив до Константинополя, щоб домовитися про вільний прохід через протоки для московських суден.

«На обидві країни купцям з будь-якими товарами морем на кораблях та інших вільно і безпечно їздити і ходити торгувати і приставати без огляду товарів їх і без жодного збитку і обтяження, а мито обох держав торговим людям платити за давнім звичаєм обох держав там, де вони товари свої будуть продавати», – пропонувала Москва Константинополю.

Але султан Мустафа II (після раптової появи флоту Петра I у фортеці Азов) розумів стратегічне значення контролю за протоками і запропонував московському посольству безмитно їздити і торгувати... суходолом. Так перший російський флот, ударно побудований у Воронежі, виявився замкненим у Чорному морі, а після втрати Азова його було розпродано та розібрано.

Можливість проходу через Босфор та Дарданелли росія отримала лише через півстоліття по смерті Петра I, у 1774 році після підписання Кучук-Кайнарджійського мирного договору з Портою. Але головна морська держава того часу пильнувала з Британських островів ситуацію в протоках. І коли Олександр I підписав Тільзитський мир з Наполеоном в 1807 році, Велика Британія змусила Порту підписати окремий договір, який забороняє будь-яким військовим суднам прохід через протоки. Так потенційний морський союзник Франції знову опинився замкненим у Чорному морі.

Тільки 1833-го росія змогла знову отримати доступ до Середземномор'я. Для цього Петербургу довелося допомагати Стамбулу воювати з бунтівним Єгиптом. Після перемоги дві імперії

підписали Ункяр-Іскелесійський договір, згідно з яким Туреччина зобов'язувалася закривати протоки для іноземних суден на вимогу росії. Москва святкувала тріумф, але ангlosакси знову вступили в гру.

У 1841 році термін дії Ункяр-Іскелесійського договору закінчився, і негайно було підписано Лондонську конвенцію про протоки, яка закривала Босфор і Дарданелли для проходу будь-яких військових суден. Конвенцію окрім англійців та турків підписали всі «великі держави» – Франція, Австрія, Пруссія. I, скріпивши серце, імператор Микола I. Чорноморський флот імперії знову виявився замкненим.

Образа на нещодавнього союзника через 12 років призвела російського імператора до нової спроби «прибити щит до воріт Царгорода», яка скінчилася втручанням у війну Великої Британії та Франції, безславною загибеллю чорноморського флоту в Севастопольській бухті, а згодом до смерті імператора і підписання росією капітуляції – із заборонаю мати флот у Чорному морі.

Лише через 60 років росії випав новий шанс вирішення «питання проток». У 1915-му країни Антанти секретно домовилися про поділ імперії Османів після закінчення Першої світової війни. Петербургу доставився весь Босфор та європейська сторона Мармурового моря і Дарданел. 200-річна боротьба за морські ворота з Криму у світовий океан ось-ось мала завершитися повною перемогою. Але тут у гру вступили більшовики.

КАНАЛ СПОТИКАННЯ

У 2027 році Туреччина планує закінчити будівництво паралельного Босфору 45-кілометрового каналу «Стамбул», який дозволить збільшити трафік з Чорного до Мармурового і далі в Середземне море більш ніж удвічі. З ним, до речі, пов'язана цікава історія. Рішення про будівництво каналу уряд Туреччини ухвалив у березні 2021-го. А вже у червні до Анкари на перемовини терміново прибув одіозний міністр закордонних справ рф Сергій Лавров. Анонсована позиція Москви полягала в тому, що вимоги Конвенції Монтре не повинні скасуватись і будуть застосовні до каналу «Стамбул». Тоді рф турбувала перспектива появи у Чорному морі ВМС НАТО у разі конфлікту росії із Заходом. Тим більше, що габарити майбутнього каналу дозволяють без проблем пропустити найбільші військові кораблі з наявних у світі, навіть 300-метрові авіаносці класу «Німіц». З іншого боку, можливість раптового перекидання Босфору «на ремонт» робило заручником волі Стамбулу всю Каспійсько-чорноморську військово-морську систему рф. В цьому випадку Ердоган буквально брав Єврозій за її водяне горло. «Конвенція Монтре не пов'язана з «Каналом Стамбул», і канал ніяк не пов'язаний із конвенцією, – прямо відповів Лаврову міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу. – Але (до кінця будівництва) Конвенція Монтре застосовуватиметься нами без змін, як і було до цього».

«Росія рада працювати з нашими турецькими колегами над реалізацією Угоди Монтре», – змушено прокоментував слова колеги російський міністр. Але в російських «патріотичних» ЗМІ почалася справжня істерика. «Росія капітулює в Чорному морі», – так оцінив ситуацію експерт держдуми полковник Віктор Алксніс.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

3 грудня 1917 року Володимир Ленін оголосив, що «таємні договори поваленого царя про захоплення Константинополя нині порвані і знищені». За підсумками Першої світової Туреччина зберегла протоки за собою, але зобов'язалася пропускати через них будь-які суден без обмежень. Але СРСР вимагав заборони проходу через протоки військових судів і відмовився ратифікувати міжнародний мирний договір із Туреччиною.

Тим часом у Туреччині Мустафа Кемаль зі своїми прихильниками вигнав султана та імперія Османів перетворилася на республіку, яка скоро ініціювала перегляд режиму судноплавства у протоках. Під егідою Ліги Націй влітку 1936 року в швейцарському містечку Монтре провели конференцію, яка за місяць виробила Конвенцію, що отримала назву за місцем підписання.

Вже за чотири роки історія Конвенції Монтре могла раптово завершитися. 12 листопада 1940 року глава уряду та міністр закордонних справ В'ячеслав Молотов прибув до Берліна для переговорів з Адольфом Гітлером. Темою переговорів було приєднання СРСР до «Потрійного пакту». Як умови

приєднання Сталін, від імені якого говорив Молотов, хотів отримати Фінляндію, Болгарію, вихід до Перської затоки та військово-морську базу в районі Босфору та Дарданел. Хоча однією базою Сталін обмежуватися не збирався. «Ми турків виженемо в Азію», – сказав він голові Комінтерну Георгію Димитрову 25 листопада 1940 року. Але СРСР не дочекався відповіді Гітлера. Розлючений непомирними апетитами радянського вождя німецький вождь 18 грудня 1940 підписав Директиву № 21, що отримала умовну назву «План Барбаросса».

Туреччина у Другій світовій дотримувалася нейтралітету. Конвенція Монтре діяла, і все, що змогли зробити країни Осі, – це перекинути в чорноморські порти залізницю з Італії 20 катерів та 6 надмалих підводних човнів. Проте 19 березня 1945 року СРСР денонсував радянсько-турецький договір про дружбу та нейтралітет, і Молотов повідомив про територіальні претензії до Туреччини. 7 червня до претензій було додано вимогу спільного контролю за протоками з розміщенням там радянської військової бази. На Потсдамській конференції Сталін заявив, що Туреччина, контролюючи протоки, «не дає ходу» Радянському Союзу. А Молотов

натякнув, що СРСР готовий відмовитися від усіх територіальних претензій в обмін на протоки. Через рік була подана офіційна нота з п'ятьма вимогами до Туреччини щодо протоки. Захід став опрацьовувати сценарії третьої світової, що починається з нападу СРСР на Туреччину. 18 лютого 1952 року Туреччина сенсаційно вступила до НАТО. І вже 1953-го, через три місяці після смерті Сталіна, СРСР відкликав усі претензії до Туреччини. 1957-го, виступаючи на Пленумі ЦК КПРС, Микита Хрущов сказав: «[Ми] плюнули в морду туркам. Це безглуздо. Ми втратили дружню Туреччину і тепер маємо американські бази на півдні, які тримають під обстрілом наш південь».

Туреччина продовжувала дотримуватися Конвенції Монтре, благо після Другої світової їй не доводилося застосовувати її положення для держав, що воювали. Аж до 2022 року. 27 лютого міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу заявив про закриття протоки для військових кораблів. Що, ймовірно, неприємно здивувало керівництво рф: вони війну не оголошували. «Це не (спеціальна) військова операція, – пояснив Чавушоглу, – це офіційно воєнний стан».

Для України це був, безумовно, дружній крок: згідно з Конвенцією рф може завести в Чорне море тільки кораблі, приписані до Чорноморського флоту. Таким чином, замінити втрачені десантні кораблі та крейсер «Москва», який забезпечував протиповітряну оборону ЧФ, росія не може. Тоді як військові кораблі держав, які не є сторонами війни, за необхідності зможуть увійти в акваторію Чорного моря, як і раніше, безперешкодно.

27 лютого міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу заявив про закриття протоки для військових кораблів. Що, ймовірно, неприємно здивувало керівництво рф: вони війну не оголошували. «Це не (спеціальна) військова операція, – пояснив Чавушоглу, – це офіційно воєнний стан»

ЩО ДАЛИ

Те, що Туреччина сама вирішила вважати «спеціальну операцію» військовою, говорить не тільки про те, що статус Стамбула зростає. Як і в багатьох інших напрямках, агресія РФ зруйнувала статус-кво і в Чорноморському басейні. Незалежно від результатів цієї війни режим пропуску військових кораблів через Босфор і Дарданелли, швидше за все, буде змінено: якщо РФ збереже флот, навряд чи в НАТО захочуть бачити його в Середземному морі і, насамперед на сирийському рейді. А це означає, що на Чорноморській флот чекатиме доля Азовської флотилії, колись спорудженої у Воронежі Петром I.

Якщо ж ЧФ припинить існування, положення Конвенції про пропуск суден держав, що перебувають у стані війни, стане безглуздим. Якщо, звичайно, колись не розплутиться Кубансько-Кубінська морська війна.

Україна може лише побажати Туреччині успішного і скорішого завершення будівництва «Каналу Стамбул» та здійснення прогнозів про суттєве зростання чорноморсько-середземноморського трафіку. Бо нас цікавить не стільки можливість заходу в Чорне море 300-метрових авіаносців, скільки 300-метрових нафтогазовозів. Та прохід у зворотному напрямку 300-метрових суховантажів з українським зерном.

КОНВЕНЦІЯ ПРО РЕЖИМ ПРОТОК (КОНВЕНЦІЯ МОНТРЕ)

Стаття 19

Під час війни, коли Туреччина не є воюючою стороною, військові кораблі користуватимуться правом повної свободи проходу і судноплавства у Протоках на тих самих умовах, які зазначені у статтях 10-18.

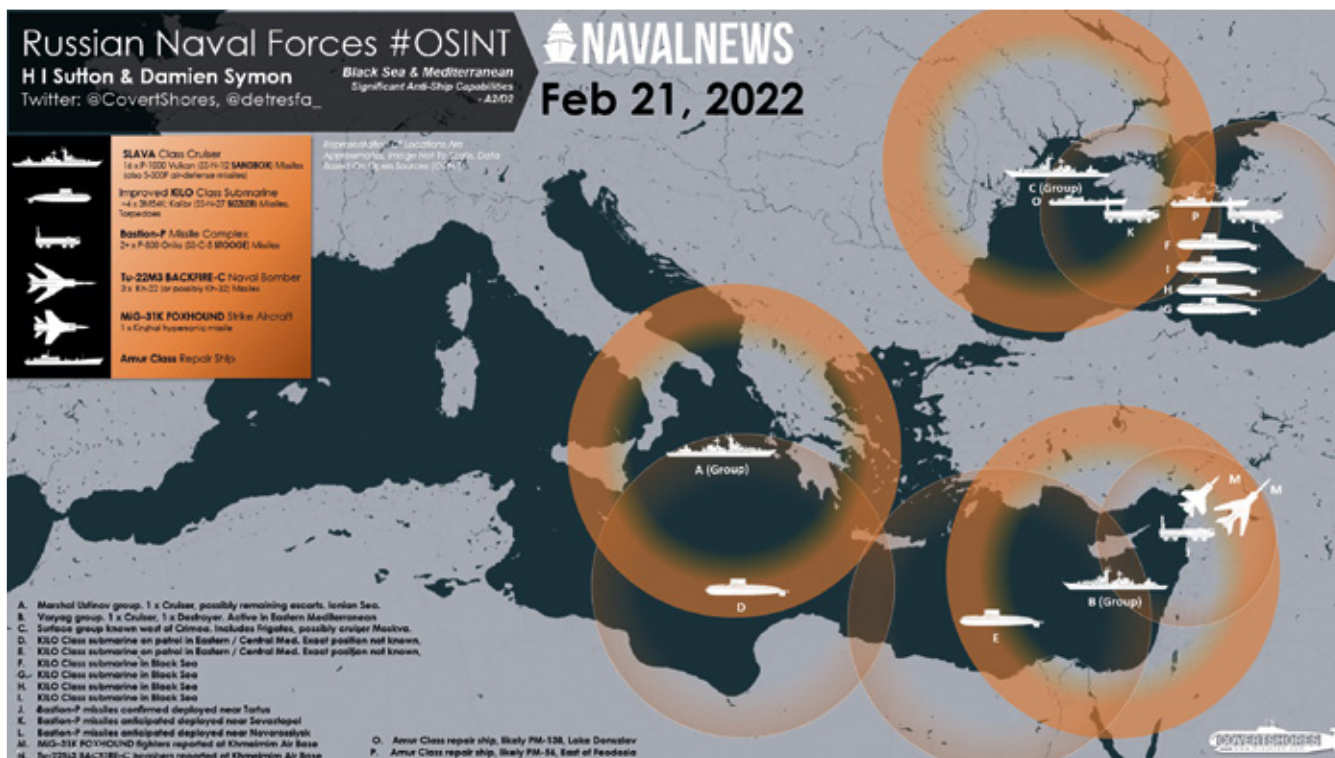
Проте військові судна воюючих держав не мають права проходити через Протоки, за винятком випадків, які виникають із застосування статті 25 цієї Конвенції, а також у разі надання допомоги державі, яка є жертвою агресії, у силу договору про взаємну допомогу, який є обов'язковим для Туреччини, укладеного у рамках Статуту Ліги Націй, зареєстрованого й опублікованого згідно з положеннями статті 18 цього Статуту.

У виняткових випадках, передбачених у попередньому абзаці, не застосовуються обмеження, зазначені у статтях 10-18 цієї Конвенції.

Незважаючи на заборону проходу, передбачену вище у другому абзаці, військові судна воюючих держав, як прибережних, так і неприбережних, відділені від своїх баз, можуть повернутись на ці бази.

Військовим суднам воюючих держав забороняється проводити будь-якого роду захоплення, здійснювати право відвідання й огляду і вчиняти будь-які ворожі дії у Протоках.

Олександр Ратнер

OSINT аналіз розташування російського військово-морського угруповання в Чорному та Середземному морях напередодні вторгнення в Україну, navalnews.com